

MOGUĆNOSTI PRIMENE RESTORATIVNE PRAVDE NA NASILJE U SPORTU

Darko Dimovski, Milovanović Dragana

Univerzitet u Nišu, Pravni fakultet, Trg Kralja Aleksandra 11, 18105 Niš, Srbija,
darko@prafak.ni.ac.rs

SAŽETAK

Autori na početku rada ističu da sport, pred toga što ima pozitivne efekte, može u pojedinim slučajevima da generiše nasilje koje je neprihvatljivo. S tim u vezi nasilje u sportu je imanentno svim društvenim epohama. Kako postojeći koncept retributivne pravde otelotvoren u krivičnom pravu (ne) daje odgovarajuće rezultate, neophodno je da se razmotri mogućnost primene koncepta restorativne pravde u borbi protiv nasilja u sportu. Pored pojmovnog određenja restorativna pravde, autori u radu ističu postojanje dva modela restorativne pravde - diverzioni i terapijski, te posle analize normativnog okvira nasilja u sportu u Republici Srbiji razmatra primenu pomenutih modela u borbi protiv ovog oblika kriminaliteta nasilja.

Ključne reči: restorativna pravda, nasilje, sport.

UVOD

Sport, osim možda ekstremnih, razvija plemenita osećanja kod čoveka, doprinosi njegovoj želji za pobedom i njegovoj upornosti. Međutim, to sa druge strane stvara mogućnost da se želja za pobedom pretvori u pobeđu po svaku cenu, a da se upornost pretvori u tvrdoglavost i bezobzornost. To važi kako za aktivne sportiste, tako i za pasivne, odnosno za one koji prate sportska dešavanja na sportskim borilištima- jednom rečju navijačima (Dimovski, 2009).

Nasilje u sportu nije fenomen koji je imanentan samo modernom dobu. Pojava nasilja u sportu je opstajala u svim epohama, bez obzira na društveno-ekonomski kontekst. Naime, njeni koreni se mogu naći još u antičko doba. Bavljenje sportom je služilo kao priprema za vođenje rata. Neki smatraju, poput Poliakofoa, da su antički Grci otkrili vrednost bavljenja borilačkim sportovima nakon bitke kod Maratona, u kojoj je došlo do sukoba Grka i Persijanaca 490. godine pre nove ere golim rukama (Jewell, Moti, & Coates, 2011). Stručna javnost počela je da se bavi oblicima ispoljavanja, uzrocima, kao i merama prevencije nasilja u sportu tek u drugoj polovini XX veka. Razlog za to treba tražiti u popularizaciji i komercijalizaciji sporta u XX veku, kada postaje globalni fenomen. Nasilje u sportu, u savremenom smislu, vezuje se za pojavu huliganskih navijačkih grupa u Engleskoj (Bodin, Robene, & Heas, 2007).

Kontradiktorne izjave o nasilju u sportu mogu otežati postizanje jednoobrazne definicije, iz određenih razloga. Kao razloge možemo navesti to da kriminolozi vrlo često upotrebljavaju kao sinonime reči koje nemaju isto značenje poput: fizičko, grubo, teško, agresivno, destruktivno, prilikom određenja nasilja u sportu. Drugi razlog se ogleda u tome da se nasilje izvršeno od strane sportista razlikuje od nasilja od strane navijača, po dinamici ispoljavanja. Postoje različiti sportovi, među kojima se mogu naći kontakti i nekontakti. Čak i u sportovima u kojima postoji kontakt među sportistima postoji razlika. Dovoljno je navesti košarku, vaterpolo, sa jedne strane, i boks, karate, džudo i ostale borilačke sportove sa druge strane, i uvideti da je kod nekih sportova primena nasilja način dolaženja do pobede. Poslednji razlog se otelotvoruje u tome da pojedini kriminolozi ne vide razliku u kratkoročnim i dugoročnim negativnim posledicama nasilja u sportu. Mnogi istraživači fenomena nasilja u sportu polaze od određena nasilja u sportu, koju su dali kriminolozi Teri i Džeskon. Naime, njih dvojica smatrali su da se nasilje u sportu može odrediti kao svako ponašanje, koje uzrokuje štetu, pri čemu se preduzima protivno pravilima, uz to da nema veze sa takmičarskim ciljevima (Dimovski i Kostić, 2015).

Bez obzira koliko napora državni organi ulažu u sprečavanju nasilja u sportu, ono i dalje opstaje. Stoga postavlja se sa razlogom pitanje da li bi jedan drugačiji pristup bobi protiv ovog oblika kriminaliteta nasilja dao bolje rezultate. Taj drugačiji pristup bi se ogleda u primeni restorativne pravde na slučajeve nasilja u sportu. Na osnovu toga autor će u nastavku rada pojmovno odrediti restorativnu pravdu, te razmotriti primere dobre prakse primene restorativne pravde na nasilje u sportu. U drugom delu rada će se dati osvrt na mogućnosti primene restorativne pravde na slučajeve nasilja u sportu u Republici Srbiji.

Pojmovno određenje restorativne pravde i njegovi modeli

Dugo vremena krivično pravo je posmatralo izvršeno krivično delo kroz prizmu krivične sankcije, koje treba izreći počiniocu, uz utvrđivanje njegovog stepena krivice. To je podrazumevalo vođenje krivičnog postupka, s ciljem ustanovljavanja toga koja zakonska odredbe prekršena, pri čemu je odnos stranaka suprotstavljen. Ujedno, odnos stranaka je takav da su potrebe oštećenog (žrtve) često ignorisane. Stoga, s ciljem prevazilaženja nedostataka krivičnog postupka stvorena je restorativna pravda, čija se suština ogleda u vođenju procesa u kojem žrtva, učinilac krivičnog dela i neko treće lice, poput lica ili predstavnika lokalne zajednice na koje krivično delo utiče, zajedno odlučuju o svim pitanjima, koja su proizašla kao posledica krivičnog dela (Dandurand, & Griffiths, 2006). Restorativna pravda je, kao pojam, prvi put upotrebljana u kasnim sedamdesetim godinama XX veka. Smatra se da je pojam 'restorativna pravda' prvi upotrebio Albert Englaš 1977. godine. On je smatrao da postoje tri sistema krivičnog prava. Prvi sistem zasniva se na retributivnoj pravdi čija je osnova sistem kažnjavanja. Osnova drugog sistema je distributivna pravda koja se zasniva na terapijskom tretmanu učinioca krivičnog dela, dok je osnova poslednjeg sistema restorativna pravda čiji je cilj popravljjanje štete nastale krivičnim delom (Čopić, 2007).

Hauard Zer (Howard Zehr) i Heri Mika (Harry Mika) predviđaju određeni broj "putokaza" radi lakše identifikacije procesa restorativne pravde. Za učesnike procesa važnija je pretrpljena šteta nego ko je prekršio zakon i koja krivična sankcija prema njemu treba biti izrečena. Treba težiti da se i prema učiniocu krivičnog dela i oštećenom licu pokaže uravnotežena briga. Delinkventa treba ohrabrivati da razume, prihvati i izrazi spremnost da ispravo zlo koje je naneo. Restorativnom pravdom se teži traženju od učinioca krivičnog dela da ispuni obaveze koje su ostvarive, pri čemu one ne treba da predstavljaju neki oblik kažnjavanja. Zer i Mika ne isključuju značaj krivičnog postupka, ali smatraju da lokalna društvena zajednica mora imati kapacitet da prepozna krivično delo i da odgovori na njega, pri čemu treba poštovati dostojanstvo svakoga ko učestvuje u procesu restorativne pravde. Ujedno, kriminolog Džon Brajtvajt (John Braithwaite) pod njom podrazumeva proces čiji je cilj popravljjanje štete žrtvi, lokalnoj zajednici i učiniocu do koje je došlo izvršenjem krivičnog dela (Strickland, 2004). Norveški teoretičar Nils Kristi (Nils Christie) smatrao je da krivično delo predstavlja konflikt, i da je kao takav svojina onih koji su na neki način povezani sa njim (učinilac, žrtva i lokalna zajednica), a ne onih (pravnik) koji ga na neki način krađu. Kao takvo, krivično delo treba predstavljati osnovu na kojoj će zainteresovane strane postići dogovor o društvenom odgovoru (kompenzaciji) za izvršeno krivično delo. Kristi navodi da "restorativna pravda predstavlja bolji dogovor na kriminalitet jer je karakteriše neposredna komunikacija onih koji su u konfliktu a koja treba da dovede do kompenzacije" (Čopić, 2007).

Opseg primene restorativne pravde je veliki. Naime, vremenom došlo je do njene implementacije na brojne oblike kriminaliteta nasilja. Autor je u više radova razmatrao mogućnosti primene restorativne pravde na različite oblike kriminaliteta nasilja, pri čemu je konstatovano da ima mesta takvoj primeni prema postojećem normativnom okviru. Kako je nasilje na sportskim priredbama (ne)rešiv problem primenom klasičnih instituta krivičnog prava u smisli retributivne pravde, treba razmisliti o tome da li ima mesta primeni restorativne pravde na vinovnike nasilja u sportu s ciljem prevencije njegovog vršenja u budućnosti (Konstantinović Vilić i Kostić, 2011).

Dva oblika restorativne pravde

Postoje dva modela restorativne pravde – diverzionii terapijski. Diverzionii model restorativne pravde je više okrenut izvršiocu krivičnog dela, pri čemu se on sprovodi umesto krivičnog postupka, čime se obezbeđuju alternativne sankcije. Zagovornici ovog modela restorativne pravde smatraju da je krivični postupak prepun određenih predrasuda, kao i da je prema pojedinim izvršiocima krivičnih dela bolje i efikasnije da se postupa van zidina penitencijarnih ustanova. Primenom diverzionog modela restorativne pravde olakšava se resocijalizacija izvršioaca krivičnog dela, pri čemu dolazi do pomirenja sa žrtvom i lokalnom zajednicom (Miller, 2011).

Za razliku od diverzionog modela restorativne pravde, terapijski model restorativne pravde sprovodi se nakon osude okrivljenog, uz poklanjanje posebne pažnje žrtvi s ciljem njenog osnaživanja i prevazilaženja svih nedaća izvršenog krivičnog dela. Brojni zagovornici restorativne pravde naglašavaju značaj potreba žrtve u ukupnom sagledavanju reakcije društva na izvršeno krivično delo. Ovaj model restorativne pravde najveću primenu ima kod nasulnih krivičnih dela. Diverzionii model restorativne pravde ne daje posebne rezultate u pogledu prevazilaženja odnosa nadmoći počinioca u odnosi na žrtvu, uz mogućnost reviktimizacije žrtve. Stoga terapijski model restorativne pravde nadomešćuje nedostatke diverzionog modela i poklanja posebnu pažnju potrebama žrtve rodno zasnovanog nasilja. Polazeći od navedenih oblika restorativne pravde nasilje u sportu biće sagledano kroz prizmu svakog od njih kako bi se razmotrilo postojanje opcija za njihovu primenu na primeru ovog oblika kriminaliteta nasilja.

Normativni okvir nasilja u sportu

Pre nego što posmatramo nasilje u sportu kroz prizmu restorativne pravde, neophodno je dati pregled normativnog okvira nasilja u sportu u Republici Srbiji. Naime, pravni okvir za sprečavanje nasilja u sportu u Srbiji čine Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama (Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama [ZSNNPS], 2018), Zakon o sportu (Zakon o sportu [ZOS], 2016) i Krivični zakonik (Krivični zakonik [KZ], 2021). Osim toga, niz drugih zakona i podzakonskih akata odnosi se, na posredan način, na nasilje u sportu. U sprečavanju, suzbijanju i prevenciji ove pojave učestvuju niz državnih organa, čije je koordinirano delovanje neophodno za uspeh. U tom sistemu učestvuju Narodna skupština, Vlada Republike Srbije, Ministarstvo unutrašnjih poslova i Ministarstvo omladine i sporta, javno tužilaštvo, prekršajno sudstvo, kao i sama sportska udruženja (Milenković i Todorčić, 2011).

Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama je centralni zakon u ovoj oblasti. Njime je ustanovljeno niz mera za sprečavanje nasilja u sportu. Za organizatora sportskih priredbi propisane su brojne obaveze, kojima se prevenira ova pojava. U članu 20. Zakona o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama inkriminisala krivično delo nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi. Ovo krivično delo je prestalo da bude inkriminisano u okviru tog zakona 2009. godine, prebacivanjem u Krivični zakonik (član 344a KZ). Tom prilikom biće krivičnog dela je neznatno izmenjeno. Već nakon 4 meseca, izmenama Krivičnog zakonika, ovo krivično delo je značajnije modifikovano, pri čemu je promenjen naziv u nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu.

Naime, radnja krivičnog dela određena je alternativno, pri čemu krivično delo može da izvrši bilo koje lice. Zakonodavac je propisao da radnja krivičnog dela koja treba da bude izvršena na sportskoj priredbi, kao i posledica dela. Radnja krivičnog dela sastoji se u fizičkom napadu ili fizičkom obračunu sa učesnicima sportske priredbe ili javnog skupa, u vršenju nasilja ili oštećenju imovine veće vrednosti prilikom dolaska ili odlaska sa sportske priredbe ili javnog skupa, unošenju u sportski objekat ili bacanju na sportski teren, među gledaoce ili učesnike javnog skupa predmeta, pirotehničkih sredstava ili drugih eksplozivnih, zapaljivih ili škodljivih supstanci koje mogu da izazovu telesne povrede ili ugroze zdravlje učesnika sportske priredbe ili javnog skupa, neovlašćenom ulasku na sportski teren ili deo gledališta namenjen protivničkim navijačima i izazivanju nasilje, oštećenju sportskog objekta, njegove opreme, uređaja i instalacija, ili u izazivanju nacionalne, rasne, verske ili druge mržnje ili netrpeljivosti zasnovane na nekom

diskriminatomnom osnovu sopstvenim ponašanjem ili parolama na sportskoj priredbi ili javnom skupu, usled čega dođe do nasilja ili fizičkog obračuna sa učesnicima. Posledica se sastoji u ugrožavanju ljudi i imovine veće vrednosti. Ugrožavanje treba da bude konkretno, da izvršenjem nastupa neposredna, bliska i stvarna opasnost. Za osnovni oblik ovog krivičnog dela zaprećena je kazna zatvora od 6 meseci do 5 godina i novčana kazna. Ako je delo izvršeno od strane grupe, propisana je kazna zatvora od jedne do 8 godina, a kolovođa grupe se može kazniti zatvorskom kaznom od 3 do 12 godina. Za učinioca ovog krivičnog dela predviđeno je obavezno izricanje mere bezbednosti zabrane prisustvovanja određenim sportskim priredbama. Takođe, zakonodavac je normirao još dva oblika ovog krivičnog dela. Naime, ukoliko je izvršenjem osnovnog oblika krivičnog dela došlo do nereda u kome je nekom licu naneta teška telesna povreda ili je oštećena imovina veće vrednosti, učinilac će se kazniti zatvorom od tri do dvanaest godina. Poslednji oblik se odnosi na službeno ili odgovorno lice, koje pri organizovanju sportske priredbe ili javnog skupa, ne preduzme mere obezbeđenja kako bi se onemogućio ili sprečio nered, pa usled toga budu ugroženi život ili telo većeg broja ljudi ili imovina veće vrednosti. Za date učinioce predviđena je kazna zatvora od tri meseca do tri godine i novčana kazna.

Mogućnosti primene diverzionog modela restorativne pravde na nasilje u sportu u Republici Srbiji

Polazeći od činjenice da se nasilje u sportu često dešava, javni tužioci u Republici Srbiji, pored pokretanja krivičnog postupka prema nasilnicima, pri čemu postoji mogućnost izricanja kazne zatvora za slučajeve nasilja sportu, mogu da primenjuju, na osnovu člana 283. Zakonika o krivičnom postupku (Zakonik o krivičnom postupku [ZKP], 2021), načelo oportuniteta prema pojedinim izvršiocima nasilja u sportu. Naime, prema pomenutom članu zakona, javni tužilac može odložiti krivično gonjenje za krivična dela za koje je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina, ako osumnjičeni prihvati jednu, ili više obaveza. U slučajevima nasilja u sportu obaveza se sastoji podvrgavanju psihosocijalnom tretmanu, radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja. Pored toga, prema postojećim zakonskim rešenjima osumnjičenom može biti naloženo da otkloni štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog dela ili da naknadi pričinjenu štetu. Ujedno, osumnjičenom može biti naloženo da se da se podvrgne odvikavanju od alkohola ili opojnih droga.

Naredbom o odlaganju krivičnog gonjenja, javni tužilac određuje rok u kojem osumnjičeni mora da izvrši preuzetu obavezu, pri čemu rok ne može biti duži od godinu dana. Ispunjavanjem pomenute obaveze od strane osumnjičenog, javni tužilac će rešenjem odbaciti krivičnu prijavu, i o tome obavestiti oštećenog. Analizom bića krivičnog dela nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu, jasno je da se načelo oportuniteta može primeniti na osnovni oblik ovog krivičnog dela, kao i na poslednji oblik. Kako kod poslednjeg oblika ne postoji izvršioци nasilja na sportskim priredbama, već su u pitanju službena ili odgovorna lica koja nepreduzimanjem mera obezbeđenja doprinesu javljanju nereda, smatramo da je irelevantno primenjivati načelo oportuniteta u konkretnom slučaju, te stoga se opravdano može tvrditi da primeni načela oportuniteta kod ovog krivičnog dela ima samo kod osnovnog oblika.

Nakon analize normativnog okvira krivičnog dela nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi ili javnom skupu, te donošenja zaključka da ima mesta primeni načela oportuniteta na vinovnike nasilja u sportu, neophodno je izvršiti uvid u praksu sudova širom zemlja radi utvrđivanja obima nasilja u sportu. S tim u vezi izvršen je uvid u godišnjake izdate od strane Republičkog zavoda za statistiku. Tako je utvrđeno da je tokom 2016. godine bilo 108 krivičnih prijava za nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi protiv punoletnih lica (Republički zavod za statistiku, 2017). Naredne godine 102 punoletne osobe su prijavljene za nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi (Republički zavod za statistiku, 2018). Tokom 2018. godine zabaležen je primetan rast krivičnih prijava protiv punoletnih lica za nasilničko ponašanje na sportskoj priredbi – 143 (Republički zavod za statistiku, 2019). Za 2019. godinu karakteristično je da je došlo do prepolovljavanja broja krivičnih prijava protiv punoletnih lica za ovo krivično delo u odnosu na prethodnu godinu – 75 (Republički zavod za statistiku, 2020). Sličan broj krivičnih prijava protiv punoletnih lica postoji i za poslednju godinu posmatranog vremenskog okvira. Naime, tokom 2020. godine bilo je 77

krivičnih prijava protiv punoletnih lica za nasilničko ponašanje na sportskoj pripremi (Republički zavod za statistiku, 2021). Bez obzira na to što broj krivičnih prijava protiv punoletnih lica za ovo krivično delo nije veliki u odnosu na brojna druga krivična dela, ono što posebno zabrinjava jeste stopa povrata. Iako ne postoje podaci o stopi povrata među izvršiocima nasilja u sportu, polazeći od dostupnih podataka o stopi recidivizma u odnosu na opšti kriminalitet - 65%, možemo zaključiti da slična stopa povrata postoji i kod izvršioca nasilja u sportu (Dimovski, 2019). To je samo jedan argument više zašto primena samo retributivnog modela ne daje odgovarajući rezultat, što otvara vrata potrebi države da pokuša da se protiv nasilnika u sportu bori na jedan alternativan način primenom restorativne pravde, odnosno načela oportuniteta.

Iako se na osnovu prikazanih statističkih podataka ne može saznati o kom obliku krivičnog dela nasilničko ponašanje na sportskoj pripremi ili javnom skupu se radi, osnovano se može pretpostaviti da se u znatnoj većini slučajeva radi o osnovnom obliku ovog krivičnog dela, te da ima mesta primeni načela oportuniteta kod nasilja u sportu. Vinovnicima nasilja u sportu treba uvek treba naložiti da se podvrgavanu psihosocijalnom tretmanu, radi otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja. Dovoljno je spomenuti samo nekolicinu slučajeva kada je na sportskim priredbama došlo do ispoljavanja nasilja. Tako je 2015. godine na 148. fudbalskom derbiju između Partizana i Crvene zvezde došlo do tuče među navijačima. Nekoliko derbija kasnije došlo je do još veće tuče ali između navijača fudbalskog kluba Partizan. Naime, na 156. fudbalskom derbiju došlo je do masovne tuče na južnoj tribini je tokom prvog poluvremena između dve frakcije navijača crno-belih - Vandal boys i Young boys u čijem poprištu bila prevlast na tribini. Na jednom od poslednjih fudbalskih utakmica između ovih klubova je 16. aprila 2022. godine takođe došlo do fizičkog obračuna između navijača. Takvi slučajevi su redovan deo folkloru među navijačima oba fudbalska tima tokom skoro svakog njihovog susreta, a navedeni primeri svedoče o postojanju hroničnog problema nasilja na sportskim priredbama, te neophodnosti države da se pozabavi ovim problemom. Ujedno, nasilje u sportu je u brojnim slučajevima praćeno nanošenju materijalne štete na sportskim objektima. Na već pomenutom 148. fudbalskom derbiju je, pored tuče navijača, došlo do nanošenja velike materijalne štete u iznosu od 18.000 evra lomljenjem 1.836 stolica na stadionu Crvene zvezde, pri čemu su ruinirani i toaleti. Slična situacija se dogodila na 166. fudbalskom derbiju kada je šteta iznosila i više - 55.000 evra. Ovi primeri treba da posluže kao osnova za postojanjem potreba da se osumnjičenom naloži obaveza da otkloni štetnu posledicu nastalu izvršenjem krivičnog dela ili da naknadi pričinjenu štetu, što uz, primenu otklanjanja uzroka nasilničkog ponašanja, može uticati na smanjenje nasilja na sportskim priredbama. Poslednja obaveza, koja može biti relevantna u borbi protiv nasilja u sportu, jeste podvrgavanje odvikavanju od alkohola ili opojnih droga. Radi ilustracije potrebe što češće primene ove obaveze, kada postoje uslovi za njeno izricanje, biće naveden primer koji se dogodio na 158. fudbalskom derbiju kada su pojedini učesnici tuče bili pod dejstvom alkohola.

Mogućnosti primene terapijskog modela restorativne pravde na nasilje u sportu u Republici Srbiji

Ukoliko nadležni državni organi smatraju da je prema izvršiocima nasilja u sportu nije celishodno primenjivati diverzioni model restorativne pravde postoji i terapijski model restorativne pravde koji se sprovodi nakon vođenja krivičnog postupka i donošenja odgovarajuće sudske odluke. Osnova ovog modela restorativne pravde je i osnaživanju žrtava kako bi bile prevaziđene sve posledice izvršenog krivičnog dela. Mogućnost sprovođenja terapijskog modela restorativne pravde ogleđa se u slučaju izricanja određenih krivičnih sankcija, što od vrste krivične sankcije postoji uslovljenost u vezi načina njegovog sprovođenja. Naime, u slučaju da je za konkretno nasilje na sportskim priredbama izrečena kazna zatvora neminovno se nameće da se terapijski model restorativne pravde može sprovesti u penitencijarnim ustanovama. Ujedno, terapijski model restorativne pravde se može sprovoditi u slučaju izricanja uslovne osude. Na osnovu toga autor će u narednom delu rada izneti osnovne postavke primene terapijskog modela restorativne pravde zbog izvršenog krivičnog dela nasilja na sportskim priredbama u slučaju izricanja kazne zatvora radi dobijanja uslovnog otpusta, kao modela koji se primenjuje tokom postpenalnog tretmana radi opozivanja uslovne osuda ili donošenja odluke u vezi uslovne osude.

Vremenom se u penitencijarnim ustanovama razvilo nekoliko varijanti terapijskog modela restorativne pravde u zavisnosti od cilja kojim se teži, pri čemu treba naglasiti da se svaka varijanta ne može primeniti u slučaju izricanja kazna zatvora zbog izvršenog nasilja na sportskim priredbama. Kao varijante terapijskog modela restorativne pravde u penitencijarnim ustanovama možemo navesti: 1) restorativna pravda kojom se teži razvoju svesti i empatije kod osuđenika o žrtvama krivičnih dela; 2) restorativna pravda u kojoj se omogućava osuđenima da se iskupe za izvršeno krivično delo svojim žrtvama; 3) restorativna pravda koja za cilj ima olakšavanje posredovanja između osuđenika, sa jedne strane, i žrtava krivičnih dela, porodica žrtva, kao i zajednice, sa druge strane; 4) restorativna pravda, čiji se cilj ogleda u jačanju veza penitencijarnih ustanova i lokalnih zajednica u kojima se one nalaze, naročito je razvijena u Ujedinjenom Kraljevstvu; 5) razvitak kulture u penitencijarnim uslovima u kojima je moguće sve konflikte rešiti na miran način je cilj restorativne pravde i 6) stvaranje atmosfere i okolnosti u penitencijarnim ustanovama na osnovu kojih se očekuje samopromena osuđenika predstavlja poslednji cilj restorativne pravde (Van Ness, 2014).

Analiza prikazanih varijanti terapijskog modela restorativne pravde ukazuje da pojedine varijante, poput restorativne pravde, čiji se cilj ogleda u jačanju veza penitencijarnih ustanova i lokalnih zajednica, stvaranje atmosfere i okolnosti u penitencijarnim ustanovama na osnovu kojih se očekuje samopromena osuđenika predstavlja poslednji cilj restorativne pravde, kao i razvitak kulture u penitencijarnim uslovima u kojima je moguće sve konflikte rešiti na miran način, nemaju primenu kod lica osuđenih na kaznu zatvora zbog izvršenja nasilja na sportskim priredbama. Ipak pojedine varijante terapijskog modela restorativne pravde se mogu koristiti kod ovog oblika kriminaliteta nasilja. Pre nego što se uradi detaljnija analiza primenjivih varijanti terapijskog modela restorativne pravde, poput restorativna pravda kojom se teži razvoju svesti i empatije kod osuđenika o žrtvama krivičnih dela ili restorativna pravda u kojoj se omogućava osuđenima da se iskupe za izvršeno krivično delo svojim žrtvama, treba istaći da do njihove primene na lica osuđena zbog izvršenog nasilja na sportskim priredbama ne treba doći kroz pojedinačne ciljeve, već da istovremeno treba težiti ostvarivanju njihovih ciljeva. Drugim rečima, treba raditi u postupku primene restorativne pravde u penitencijarnim ustanovama na osuđene zbog izvršenog nasilja na sportskim priredbama na ostvarivanju i empatije i nadoknadi pričinjenje štete usled krivičnog dela. Ujedno, treba raditi iskoristiti pozitivna iskustva u vezi primene ovih varijanti kako bi se u penitencijarnim ustanovama razradio terapijski model restorativne pravde koji bi dao dobre rezultate na slučajevima nasilja na sportskim priredbama.

Iako nisu prvobitno namenjene primeni na nasilje na sportskim priredbama, restorativna pravda koja za cilj ima olakšavanje posredovanja između osuđenika, sa jedne strane, i žrtava krivičnih dela, porodica žrtva, kao i zajednice, sa druge strane, može imati primenu u slučaju donošenja osuđujuće presude na kaznu zatvoru zbog izvršenja ovog oblika kriminaliteta nasilja. Radi ilustracije ovakve naše ideje uzećemo za primer program koji je najviše razvijen u američkoj državi Teksas. Naime, sam postupak restorativne pravde se sprovodi, na inicijativu same žrtve krivičnog dela, nakon dugotrajnih priprema, pri čemu se teži izbegavanju sekundarne viktimizacije. Iz toga da se u restorativna pravda sprovodi u Teksasu na inicijativu žrtve proizilazi zaključak da je postojeće rešenje dobro, jer postojeća zakonska rešenja u državama širom sveta ne omogućavaju kontakt sa žrtvom na inicijativu osuđenika (Carlson, & Simon Garrett, 2005).

Kao pitanje se nameće činjenica ko bi sprovodio postupak restorativne pravde u penitencijarnim ustanovama u Republici Srbiji. Kao jedan od mogućih rešenja nameće se služba za tretman koja je predviđena članom 10 Zakona o izvršenju krivičnih sankcija (Zakon o izvršenju krivičnih sankcija [ZIKS], 2019), što podrazumeva prethodnu obuku pripadnika službe za tretman u vezi osnova restorativne pravde, njenih oblika i ciljeva. Kao primer za uspešnu primenu postupka restorativne pravde može poslužiti postupak medijacije koji se sprovodila u Vaspitno-popravnom domu u Kruševcu (Dimovski i Ilić, 2012). Ipak, treba naglasiti da se ona primenjuje između štićenika ove ustanove, te u tom pogledu ne može da posluži kao reper o primeni restorativne pravde između osuđenika, koji je poslat na izdržavanje kazne zatvora zbog nasilja na sportskim priredbama, sa jedne strane, i žrtve, koja se nalazi na slobodi. Međutim, postupak medijacije

sproveden u VPD u Kruševcu može da ukaže na osnovne smernice radi razvitka uspešnog modela restorativne pravde u penitencijarnim ustanovama zbog izvršenog nasilja na sportskim priredbama.

S tim u vezi uspešno sproveden postupak restorativne pravde utiče na odluku nadležnih organa u vezi davanja uslovnog otpusta (Van Ness, 2013). Ovo zahteva promenu člana 46 stav 1 Krivičnog zakonika u vezi uslova koji će se uzeti u obzir prilikom donošenja odluke o davanju uslovnog otpusta. Iako je moguće uspešno sproveden postupak restorativne pravde podvesti pod druge okolnosti koje pokazuju da je u odnosu na njega postignuta svrha kažnjavanja, bilo bi celishodno radi nomotehničkog uređena zakonske norme uvesti da je moguće ceniti i uspešnog postupka restorativne pravde u slučaju da je on sproveden.

Jedna od zamerki navedenom primeru je činjenica da se pojedini osuđenici mogu ponašati oportuno, zarad dobijanja uslovnog otpusta sa izdržavanja kazne zatvora. Međutim, treba napomenuti da, zbog navedene opasnosti da se osuđenik ponaša oportuno, moguće je razmišljati da se postupak restorativne pravde primenjuje tek nakon izlaska osuđenika iz zatvora, s ciljem davanja podrške uslovno otpuštenim osuđenima zarad njihove pune integracije u društvo. Na ovaj način došli smo do naredne mogućnosti primene restorativne pravde na slučajeve nasilja na sportskim priredbama – restorativna pravda koja se primenjuje tokom postpenalnog tretmana.

Shodno prethodnom navedenom uspešnost procesa restorativne pravde nije uslov za dobijanje uslovnog otpusta, već razlog njegovog eventualnog opoziva. Naime, osnov za ovakvo razmišljanje već postoji, jer je moguće da nadležni sud odredi da je osuđeni dužan da ispuni obaveze predviđene krivičnopravnim odredbama kako bi bio otpušten za izdržavanja kazne zatvora (član 46 stav 3 KZ). Ukoliko uslovno otpušteni ne ispuni obavezu koje mu je sud odredio u skladu sa članom 46. stav 3. ovog zakonika, sud može opozvati uslovni otpust. Sa razlogom se postavlja pitanje da li je moguće uspešan postupak restorativne pravde predstavljati osnov za eventualni opoziv uslovnog otpusta shodno normativnim rešenjima koja postoje u sadašnjem Krivičnom zakoniku. Pažljivom analizom možemo videti da osnov za ovakvo tumačenje uslova uz člana 46 stava 3 već postoji. Tako je u članu 73 KZ propisano, između ostalog, da zaštitni nadzor kod uslovne osude može obuhvatiti otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene krivičnim delom, a naročito izmirenje sa žrtvom učinjenog krivičnog dela. Pojam izmirenja može se tumačiti kao postupak medijacije kao jedan od oblika restorativne pravde, što je moguće podvesti pod zakonski izraz iz člana 46 stav 3 - obaveze predviđene krivičnopravnim odredbama. Na taj način je moguće opozvati uslovni otpust ukoliko se uslovno otpušteni ne izmiri sa žrtvom učinjenog krivičnog dela, odnosno ne otkloni ili ublaži štetu pričinjenu izvršenim krivičnim delo. Međutim, postavlja se još jedno pitanje. Da li žrtva izvršenog nasilja na sportskim priredbama može svojim ponašanjem dovesti do toga da postupak restorativne pravde bude neuspešan, te rezultirati eventualnim opozivom uslovnog otpusta? Kako je odgovor da, neophodno je da medijatori budu naročito oprezni da unapred procene motivaciju žrtve izvršenog nasilja na sportskim priredbama, jer je moguće da kod njega postoji motiv osvete prema izvršiocu datog krivičnog dela. Ovo zahteva postojanje iskusnih i posvećenih medijatora.

Kao poslednju mogućnost primene restorativne pravde na zločin mržnje naveli smo u slučaju izricanja uslovne osude. Naime, kao što smo već obrazložili kod objašnjavanja mogućnosti primene restorativne pravde na zločin mržnje tokom postpenalne pomoći, u slučaju izricanja uslovne osude, sud može odrediti zaštitni nadzor koji se, između ostalog, može otelotvoriti i u obavezi otklanjanje ili ublažavanje štete pričinjene krivičnim delom, a naročito izmirenje sa žrtvom učinjenog krivičnog dela. Kako je ovaj način primene restorativne pravde već objašnjen, autor neće u detalje objašnjavati način njegove primene.

ZAKLJUČCI

Očigledno je da su neophodne promene u borbi protiv nasilja u sportu. Dosadašnji koncept, koji se ogleda u primeni retributivne pravde otelotvorene u krivičnom pravu, ne daje adekvatne rezultate, te je stoga neophodno pokušati sa alternativnim konceptom u vidu restorativne pravde. Analizirane mogućnosti primene koncepta restorativne pravde na nasilje u sportu je pokazalo da itekako ima mesta njegovoj implementaciji. Postojeći zakonski model omogućava da se restorativna pravde primeni i kao diverzioni i kao terapijski model, što bi omogućilo državi da

bira prema proceni u konkretnom slučaju primenu što celishodnijeg načina prevencije nasilja u sportu u budućnosti. Drugim rečima, upravo mogućnost primene oba modela restorativne pravde stvara dovoljno prostora državnim organima da u svakom slučaju postupaju u skladu sa procenom i u skladu sa svim okolnostima slučaja.

Na državi je da populariše primenu jednog ovakvog koncepta, jer visoka stopa povrata je očigledan pokazatelj da postojeći način borbe protiv nasilja u sportu je neadekvatan. Naime, kod brojnih izvršitelja nasilja na sportskim priredbama samo osudom na kaznu zatvora se ne otklanja uzrok nasilničkog ponašanja. Primenom diverzionog ili terapijskog modela restorativne pravde stvara se osnova za njegovo otklanjanje.

LITERATURA

- Bodin, D., Robene, L., & Heas, S. (2007). Sport i nasilje u Evropi. *Sports and Violence in Europe*.
- Čopić, S. (2007). Pojam i osnovni principi restorativne pravde. *Temida, Prometej*, 1(10), 27.
- Dandurand, Y., & Griffiths, C. T. (2006). *Handbook on restorative justice programmes*. UN.
- Dimovski, D. (2009). Društvena predodređenost nasilja u sportu. *Socijalna misao*, 1, 115.
- Dimovski, D. i Ilić, I. (2012). Restorativna pravda i krivični postupak prema maloletnicima na primeru Srbije i Republike Srpske. *Pravna riječ*, 89-116. Udruženje pravnika Republike Srpske, Banja Luka.
- Dimovski, D. i Kostić, M. (2015). Modern understanding of violence in sport. In *Proceedings Dani Arčibalda Rajsa: tematski zbornik radova, Kriminalističko-policijska akademija* (pp 196). Beograd, Srbija.
- Dimovski, D. (2021). Prevencija kriminaliteta putem digitalizacije. U *Zborniku radova Pravnog fakulteta u Nišu*, (str. 228). Niš, Srbija.
- Jewell, R. T., Moti, A., & Coates, D. (2011). A brief history of violence and aggression in spectator sports. In *Proceedings Violence and aggression in sporting contests* (pp. 11-26). Springer, New York, NY.
- Konstantinović Vilić, S. i Kostić, M. (2011). *Penologija*. Centar za publikacije Pravnog fakulteta, Niš, Srbija.
- Krivični zakonik, Sl. glasnik RS, 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.
- Milenković, D. i Todorić, V. (2011). *Pravni okvir sprečavanja nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama*. Beograd, Srbija.
- Miller, S. L. (2011). *After the crime: The power of restorative justice dialogues between victims and violent offenders*. nyu Press.
- Republički zavod za statistiku Srbije. (2017). Punoletni učinioци krivičnih dela u Republici Srbiji. Prijave, optuženja i osude, Beograd, Srbija.
- Republički zavod za statistiku Srbije. (2018). Punoletni učinioци krivičnih dela u Republici Srbiji. Prijave, optuženja i osude, Beograd, Srbija.
- Republički zavod za statistiku Srbije. (2019). Punoletni učinioци krivičnih dela u Republici Srbiji. Prijave, optuženja i osude, Beograd, Srbija.
- Republički zavod za statistiku Srbije. (2020). Punoletni učinioци krivičnih dela u Republici Srbiji. Prijave, optuženja i osude, Beograd, Srbija.
- Republički zavod za statistiku Srbije. (2021). Punoletni učinioци krivičnih dela u Republici Srbiji. Prijave, optuženja i osude, Beograd, Srbija.
- Van Ness, D. W. (2013). Prisons and restorative justice. In *Handbook of restorative justice* (pp. 334-346). Willan. Retrieved 25, January 2014, from http://www.restorativejustice.org/editions/2005/july05/2005-06-21.9036003387/at_download/file
- Zakon o izvršenju krivičnih sankcija, Sl. glasnik RS, br. 55/2014 i 35/2019.
- Zakon o sportu, Službeni glasnik RS, 10/2016.
- Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama, Sl. glasnik RS, br. 67/2003, 101/2005 - dr. zakon, 90/2007, 72/2009 - dr. zakon, 111/2009, 104/2013 - dr. zakon i 87/2018.

Zakonik o krivičnom postupku, Sl. glasnik RS, br. 72/2011, 101/2011, 121/2012, 32/2013, 45/2013, 55/2014, 35/2019, 27/2021 - odluka US i 62/2021 - odluka US.

POSSIBILITIES OF APPLICATION OF RESTORATIVE JUSTICE TO VIOLENCE IN SPORT

Darko Dimovski, Milovanović Dragana

University of Niš, Faculty of Law, Trg Kralja Aleksandra 11, 18105 Niš, Serbia,
darko@prafak.ni.ac.rs

ABSTRACT

At the beginning of the paper, the authors point out that sport, in addition to having positive effects, can in some cases generate violence that is unacceptable. In this regard, violence in sports is immanent to all social epochs. As the existing concept of retributive justice embodied in criminal law (does not) give appropriate results, it is necessary to consider the possibility of applying the concept of restorative justice in the fight against violence in sports. In addition to the conceptual definition of restorative justice, the authors emphasize the existence of two models of restorative justice - diversionary and therapeutic, and after analyzing the normative framework of violence in sports in the Republic of Serbia discusses the application of these models in combating this form of violence.

Keywords: restorative justice, violence, sports.